

Mariusz Sulkowski

Polityczne konsekwencje kryzysu imigracyjnego w Niemczech

Political consequences of the immigration crisis in Germany

Artykuł poświęcony jest dwóm równoległym procesom przebiegającym wspólnie w Niemczech – wzmożonej imigracji i coraz silniejszej dezintegracji społecznej. Wysoki napływ imigrantów, w szczególności z Bliskiego Wschodu, powoduje eskalację napięć społecznych na tle etnicznym i religijnym. Przyjęta przez kanclerz Angelę Merkel polityka imigracyjna, której istota streszczona została w hasło „damy radę” (*Wir schaffen das*) okazuje się skutkować coraz silniej dostrzegalnymi podziałami niemieckiego społeczeństwa. Coraz bardziej prawdopodobna staje się teza, że Niemcy *nie dadzą rady* utrzymać dobrych warunków dla integracji społecznej muzułmanów i pokoju społecznego.

Słowa kluczowe: Niemcy, kryzys imigracyjny, islam

The article is devoted to two parallel processes that are present in today's Germany – intensified immigration and a raising social disintegration. A significant influx of immigrants, mostly from the Near East, has been causing the escalation of social tensions due to ethnic and religious differences. Angela Merkel's immigration policy, whose keynote can be recapitulated as the „we can do it” (*Wir schaffen das*) slogan, has been causing an increasingly visible division of the German society. The thesis that Germany can't do it – that they can't keep good conditions for social integration of Muslims and social peace – becomes more likely.

Keywords: Germany, immigration crisis, Islam

Decyzja Angeli Merkel o szerokim otwarciu RFN na uchodźców z Bliskiego Wschodu może zostać uznana za przełomową. „Damy radę” – hasło polityczne ukute przez samą kanclerz, faktycznie dobrze oddawało nadzieję i optymizm panujący wówczas w kręgach władzy co do możliwości opanowania kryzysu uchodźczego. Poparcie dla przyjmowania kolejnych uchodźców topnieje jednak z miesiąca na miesiąc. W listopadzie 2016 r. badania sondażowe

wskazały, że aż 69% respondentów w Niemczech chce „natychmiastowego wstrzymania przyjmowania uchodźców” [TVN24.pl 2016]. Przemoc wobec uchodźców i rosnący w siłę ruch antyislamski staje się coraz bardziej widocznym elementem niemieckiego społeczeństwa i polityki. Z perspektywy czasu jest coraz więcej oznak, że decyzja o niekontrolowanym przyjęciu uchodźców była bardziej wyrazem myślenia życzeniowego [Granberg, Holmberg 2009: 138] niż racjonalnym rozstrzygnięciem, uwzględniającym rzeczywistą sytuację polityczną. Myślenie życzeniowe ma to do siebie, że próbuje unieważnić te elementy rzeczywistości, które nie pasują do preferowanego przez siebie obrazu świata. Sądzę, że myśleniem życzeniowym była próba abstrahowania od głęboko zakorzonego etnokulturowego modelu narodu niemieckiego. Aż do zjednoczenia Niemiec, to właśnie ten model determinował relacje z imigrantami. Dystans wobec obcych, przeradzający się obecnie we wrogię i ksenofobiczne postawy nie jest jedynie „wyjątkiem”, jednostkowym przypadkiem, ale coraz silniejszą tendencją w niemieckim społeczeństwie, w sposób szczególnie silny ujawniającym się w krajach związkowych byłego NRD. Niemiecka polityka powinna być wyjątkowo ostrożna, ponieważ w RFN ponad 17,1 mln osób ma pochodzenie imigracyjne [Statistisches Bundesamt 2016a: 7], a ok. 5 mln osób wyznaje islam [PEW 2016].

Celem niniejszego artykułu jest analiza zmian dotyczących koncepcji narodu niemieckiego w świetle kryzysu migracyjnego. Weryfikowaną tezę jest twierdzenie, że otwarcie Niemiec na wysoką (i wciąż rosnącą) imigrację z Bliskiego Wschodu i związana z tym promocja obywatelskiego rozumienia narodu nie koresponduje z tradycyjnie niemieckim rozumieniem narodu, który – w związku z historycznymi i kulturowymi uwarunkowaniami jego powstania – odwołuje się do koncepcji etnokulturowej. W konsekwencji skutki tej decyzji będą rodziły istotne i wciąż rosnące napięcia w niemieckim społeczeństwie.

W celu weryfikacji powyższej tezy podjęte zostaną następujące kroki: (1) odtworzenie, w oparciu o badania teoretycznych aspektów obywatelstwa przeprowadzonych m.in. przez Dieter Gosewinkel’a, Jürgena Habermasa i Ruud Koopmans’a, założeń modelu narodu niemieckiego w celu weryfikacji hipotezy o jego etnokulturowym charakterze; (2) ukazanie kryzysu uchodźczego w 2015 r. na tle powojennych doświadczeń Niemiec z migrantami, a zwłaszcza z tureckimi gasterbeiterami, w celu weryfikacji hipotezy o istotnej odmienności obecnego kryzysu migracyjnego od powojennych doświadczeń społeczeństwa niemieckiego (3) ukazanie rosnących napięć społecznych w RFN w ostatnich kilku latach, w celu weryfikacji hipotezy o granicznym (w sensie osiągnięcia granic możliwości integracji) charakterze obecnego kryzysu. W badaniu wykorzystana zostanie m.in. metoda historyczna i analityczno-syntetyczna.

1. Etnokulturowy model narodu niemieckiego

Tożsamość niemiecka została oparta na modelu etnokulturowym. Ma to swoje konsekwencje dla koncepcji obywatelstwa rozumianego jako więź prawna łącząca jednostkę z państwem, z której wynikają zarówno prawa jak i obowiązki jednostki [Caldwell 2008: 41]. Niemcy, jako „spóźniony naród” miały silne tradycje definiowania wspólnoty narodowej w kategoriach etnicznych i kulturowych, a nie republikańskich. W klasyfikacji zaproponowanej przez Hansa Kohna, Niemcy reprezentowały „nacjonalizm wschodni”, a więc silnie akcentującą etniczność, wspólną wiarą w przodków, wspólną kulturę i ujmował naród jako organiczną, jednolitą całość, natomiast „nacjonalizm zachodni”, charakterystyczny np. dla Francji, akcentował wspólnotę praw i terytorium [Kohn 2005]. Różnice pomiędzy tymi porządkami dobrze oddają słowa J. Habermasa: „naród obywatelski (*Staatsburgernation*) odnajduje swoją tożsamość nie w jedności etniczno-kulturowej, lecz w działaniu swoich członków, którzy w aktywny sposób wykorzystują swe demokratyczne prawa do udziału i komunikacji (...). W ten sposób republikańskie komponenty pojęcia „obywatelstwo” całkowicie odrywają się od przedpolitycznej, dzielonej z racji pochodzenia tradycji i od wspólnoty integrowanej przez język” [Habermas 1993: 9–10].

W praktyce podejście etnokulturowe znalazło swój wyraz m.in. w tym, że obywatelstwo niemieckie przyznawane było na zasadzie prawa krwi – *ius sanguinis*. Po raz pierwszy takie rozwiązanie przyjęto w Bawarii, następnie w Prusach, by po zjednoczeniu Niemiec wprowadzić ten model w Konstytucji z 1871 r. i utrzymać go w ustawie o obywatelstwie z 1913 r. [Howard 2008: 42]. Wspólnota polityczna była zatem konstytuowana na fundamentach etniczności. Należy jednak podkreślić za Dieterem Gosewinklem, niemieckim historykiem konstytucjonalizmu i politologiem, że prawo te nie nosiło wówczas znamion rasistowskich. Tendencje rasistowskie ujawniły się dopiero w wyniku wydarzeń I wojny światowej i przegranej Niemiec, a następnie kryzysu ekonomicznego z 1929 r. Dojście nazistów do władzy w 1933 r. spowodowało głęboką radykalizację nastrojów społecznych i włączenie teorii rasistowskich do teorii i praktyki prawa niemieckiego. Przejście w latach 30. XX w. od koncepcji homogenizacji etnokulturowej społeczeństwa do homogenizacji rasowej nie było historyczną koniecznością. Nie istnieje prosta zależność pomiędzy etnokulturową koncepcją narodu i przyjęciem rasowych kryteriów przynależności narodowej, jednak w przypadku Niemiec taka ewentualność stała się rzeczywistością. Jaskrawym przykładem tego typu rozwiązań były Ustawy Norymberskie z 1935 r. [Gosewinkiel 2002: 60–63]. Na mocy *Ustawy o ochronie krwi niemieckiej i honoru niemieckiego* zakazano zawierania małżeństw między Żydami i „osobami przynależności państwowej krwi niemieckiej” [Ustawa 1935]. Stosunek do migrantów dobrze oddają zapisy

Dekretu Policyjnego o Cudzoziemcach z 1938 r. zgodnie z którymi migranci byli tolerowani, o ile oni sami i ich cele pobytu, były „godne gościnności Niemców” [Castles 1985: 522].

Warto zaznaczyć, że po II wojnie światowej RFN nie wypracowała nowych rozwiązań w zakresie nabywania obywatelstwa i powrócono do rozwiązań *Ustawy o obywatelstwie* z 1913 r. Dzięki temu rozwiązaniu umożliwiono powrót do kraju „etnicznym Niemcom”, rozszanym po Europie w wyniku działań wojennych. Jeszcze długie dekady po II wojnie światowej wspólnota polityczna była definiowana w kategoriach monizmu narodowego. W wytycznych z 1977 r. dotyczących naturalizacji pojawił się zapis, że „Niemcy nie są krajem imigracyjnym” (*Deutschland ist kein Einwanderungsland*). Stwierdzały one, że RFN nie dąży do zwiększenia liczby obywateli poprzez naturalizację. Jednym z kryterium przyznania obywatelstwa był interes publiczny, a osobista potrzeba i interes ekonomiczny wnioskodawcy o naturalizację nie mógł być czynnikiem rozstrzygającym [Koopmans 1999: 630]. Wytyczne te zostały przyjęte, gdy w RFN mieszkało już kilka milionów cudzoziemców. Rozdźwięk pomiędzy faktycznym stanem związanym z liczbą cudzoziemców w Niemczech, a kolejnymi deklaracjami przedstawicieli państwa niemieckiego Thomas Faist opisał, jako „kontrfaktualną ideologię” [Faist 1994: 51]. Była ona również przykładem myślenia życzeniowego – rzeczywisty stan państwa znacznie odbiegał od tego, jak władze *chciały* go postrzegać. Tezę tę potwierdzają dane statystyczne dotyczące wzrostu populacji Niemiec. W latach 1950–1994 aż 4/5 wzrostu niemieckiej populacji wynikało z imigracji [Klusmeyer, Papademetriou 2009: XII].

Przywiązanie do koncepcji homogenizacji narodowej dobrze oddają słowa rezolucji parlamentarnej przyjętej na wniosek CDU w 1981 r., zgodnie z którą RFN „jako państwo jednolicie narodowe i część podzielonego narodu nie pozwoli na rozpoczęcie nieodwracalnego procesu rozwoju państwa wieloetnicznego” [Castles 1985]. Rygorystyczne prawo w zakresie naturalizacji utrzymywało się aż do zjednoczenia Niemiec, a następnie ulegało stopniowej liberalizacji². Jednocześnie, pod koniec lat 80. XX w. coraz wyraźniej do głosu dochodziła idea patriotyzmu konstytucyjnego, do której rozpowszechnienia przyczyniły się prace Jürgena Habermasa. Jak zauważył, „jedynym patriotyzmem, który nie alienuje nas [tzn. Niemców – autor] od Zachodu jest patriotyzm konstytucyjny. Przywiązanie do uniwersalnych zasad konstytucyjnych zakotwiczonych w przekonaniach mogło niestety

² Dopiero w 1990 r. znolizowano *Ustawę o Cudzoziemcach* i uproszczono procedurę naturalizacji, choć jednym z wymogów była konieczność zamieszkiwania w RFN przez co najmniej 15 lat [Geddes 2003]. Choć nowe rozwiązania liberalizowały dotychczasowe podejście do kwestii naturalizacji, to jednak nie zmieniały one sytuacji w kwestii automatycznego nabywania obywatelstwa przez dzieci imigrantów. Zdaniem Ruuda Koopmansa zmiany prawne nie wnosiły jakościowo nowych rozwiązań i wciąż podtrzymywały etnokulturowy model społeczeństwa [Koopmans 1999].

się wykształcić w niemieckim narodzie kulturowym [niem. *kulturnation* – autor] dopiero – i z powodu – Oświęcimia” [Habermas 1988: 39].

Jednak na płaszczyźnie prawnej zdecydowane odejście od etnokulturowego modelu narodu nastąpiło dopiero w 1999 r., kiedy koalicja rządowa SPD-Zieloni przyjęła *Ustawę o Obywatelstwie*. Stwierdzono wówczas, że zaszedł „nieodwracalny proces imigracji”, w związku z czym należy wspierać integrację tych imigrantów, którzy na stałe mieszkają w RFN i respektują wartości konstytucyjne [Faist, Triadafilopoulos 2006: 14]. Zważywszy na fakt, że masowa migracja do RFN trwała od początku lat 60. XX w. to przyznanie tego faktu zajęło niemieckim władzom blisko cztery dekady. Na mocy nowych rozwiązań prawnych dzieci imigrantów spełniających określone warunki – dotyczące głównie kryterium długości legalnego pobytu w Niemczech – mogły automatycznie nabyć niemieckie obywatelstwo na mocy zasady prawa ziemi (*ius soli*), bez konieczności ubiegania się o obywatelstwo poprzez procedurę naturalizacji. W preambule do nowej ustawy podkreślono, że „nowe prawo ułatwia dzieciom imigrantów identyfikację Niemiec z ojczyzną oraz daje im szansę na dorastanie jako Niemcy wśród Niemców”. Tym samym społeczeństwo niemieckie zaczęło wchodzić na drogę daleko idących przemian etniczno-kulturowych. Key Hailbronner, znawca polityki migracyjnej Niemiec, przyznał, że „Niemcy jako kraj *de facto* imigracyjny nie mogą ignorować tego, że część populacji składa się z migrantów-pracowników i ich dzieci. Podstawy niemieckiej narodowości nie mogą być postrzegane jako przywiązanie do narodu z jednorodną kulturą tożsamością, przekazywane głównie przez pochodzenie” [Hansen, Weil 2002: 130].

W lipcu 2001 r. Niezależna Komisja ds. Imigracji przedstawiła raport, w którym już w pierwszym zdaniu stwierdzono, że „Niemcy potrzebują imigrantów” [BMI 2001: 11], a dotychczasowa doktryna mówiąca, że Niemcy nie są krajem imigracyjnym jest już nie do utrzymania. W raporcie powiązано kwestię imigracji i integracji podkreślając, że problem integracji ekonomicznej i społecznej imigrantów jest centralnym zadaniem polityki migracyjnej. Słusznie założono, że integracja jest możliwa, jeżeli istnieje po temu wspólna wola polityczna. Za wstępne warunki integracji po stronie imigrantów uznano chęć nauki j. niemieckiego i respektowanie porządku konstytucyjnego, natomiast ze strony państwa podkreślono konieczność zapewnienia równego dostępu do rynku pracy i systemu edukacji.

Jakościowe zmiany w polityce imigracyjnej do czasu wybuchu kryzysu uchodźczego trwały zaledwie 15 lat. Jak krótki jest to okres dobrze unaocznia fakt, że od 2005 r. urząd kanclerski sprawowała jedna osoba – Angela Merkel.

2. Kryzys uchodźczy w 2015 r.

Stosunkowo spójne i stabilne niemieckie polityki: imigracyjna i integracyjna wykształcone na podstawie nowego paradygmatu zostały poddane dużym obciążeniom w 2015 r. w związku z wybuchem kryzysu imigracyjnego. Choć liczbą uchodźców i imigrantów z Bliskiego Wschodu wzrastała już od początku wybuchu wojny w Syrii w 2011 r., to skala migracji osiągnęła apogeum w 2015 r. W momencie coraz silniejszego forsowania niemieckich granic przez imigrantów przybywających z Węgier we wrześniu tegoż roku kanclerz A. Merkel podjęła autorytatywną decyzję o otwarciu niemieckiej granicy dla uchodźców z Syrii (*Willkommenspolitik*). W konsekwencji w 2015 r. do RFN przybyło ponad 1,1 mln imigrantów [IOM 2016] w tym ok. 430 tys. osób z Syrii, 154 tys. z Afganistanu i 121 tys. z Iraku [BMI 2016a]. Z grupy tej ponad 476 tys. złożyło wnioski o azyl. O imponującej skali wyzwania świadczy fakt, że liczba ta jest 10-krotnie wyższa niż w 2010 r. (ok. 48 tys. osób) [BAMF 2016b: 10].

Warto zwrócić uwagę na fakt, że napływ imigrantów w 2015 r. jest sytuacją nietypową nie tylko ze względu na jej skalę, ale także ze względu na strukturę etniczną i religijną migrantów. Wg oficjalnych niemieckich danych z 2009 r., a więc jeszcze sprzed wybuchu kryzysu imigracyjnego, spośród ok. 4,5 mln muzułmanów żyjących w tym czasie w RFN ok. 63% to osoby pochodzenia tureckiego, kolejne 14% to osoby z południowej Europy, a jedynie ok. 8% pochodzi z Bliskiego Wschodu (z wyłączeniem Turcji) [BAMF 2009: 12]. Obecny napływ tak dużej liczby osób z Bliskiego Wschodu jest zatem sytuacją bez precedensu dla historii RFN. Ma to swoje istotne znaczenie, ponieważ na tle innych narodowości muzułmańskich, to właśnie Turcy mają największe szanse na zintegrowanie się ze społeczeństwem Zachodnim. Wiąże się to m.in. z doświadczeniem laicyzacji rozpoczętej na szeroką skalę reformami Kemala Atatürka w latach 20. i 30. XX w. oraz procesem wykształcenia się silnego nacjonalizmu tureckiego. Oba te procesy pozwoliły Turkom na przeniesienie lojalności wspólnotowej z poziomu muzułmańskiej *ummy* na poziom narodu. Żaden inny muzułmański naród nie przeszedł tak daleko idącej europeizacji. Proces ten wpłynął na swoistą „wyjątkowość” Turków na tle innych muzułmańskich nacji [Lewis 1994: 41–49] i nie ulega wątpliwości, że był czynnikiem ułatwiającym integrację imigrantów tureckich w RFN. Dlatego też jakkolwiek próba przeniesienia niemieckiego doświadczenia z turecką imigracją rozpoczęta w latach 60. XX w. – związanego z niemieckim cudem gospodarczym (*Wirtschaftswunder*) i wynikającym z niego brakiem siły roboczej – do sytuacji obecnego kryzysu uchodźczego jest zupełnie nieuprawniona i musi skutkować błędną percepcją obecnej sytuacji. Współczesna kultura Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej jest znacznie bardziej islamska niż niezwykle – jak na kryteria tego regionu – zsekularyzowana Turcja pod władzą nacjonalistycznej i socjaldemokratycznej Republikańskiej Partii Ludowej

i związanej z nią juntą, rządzącą niemal nieprzerwalnie od czasów Kemala Atatürka, aż do lat 90. XX w. Jednak początek XXI w. przyniósł w tym regionie duże zmiany. W 2002 r. władzę w Turcji przejęła proislamska Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP). W wyniku tzw. *wiosny arabskiej* w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie władzę straciły wojskowe reżimy i świeccy dyktatorzy, natomiast do rządów weszły siły proislamskie związane m.in. z Bractwem Muzułmańskim. By użyć sformułowania Petera Bergnera, obecny świat *bucha religijnym żarem* [Bergner 2009/2010: 91], w stopniu nieporównywalnie większym niż było to jeszcze kilkadziesiąt lat temu. W sposób szczególny uwaga ta celnie oddaje sytuację w regionie Bliskiego Wschodu.

Uwzględniając fakt, że w kolejnych latach migracje do RFN będą utrzymywać się na wysokim poziomie – co związane będzie z migracjami łańcuchowymi i procesem łączenia rodzin migrantów – to znacznie wzrośnie liczba muzułmanów, ale co nie mniej istotne – przekształceniu ulegnie struktura etniczna muzułmanów żyjących w Niemczech. Islam w coraz mniejszym stopniu będzie związany ze względnie zsekularyzowanymi formami reprezentowanymi przez islam turecki i bośniacki, natomiast wzrastać będzie czynnik kulturowy islamu bliskowschodniego, środkowoazjatyckiego i północnoafrykańskiego – mniej zsekularyzowanego i bardziej podatnego na radykalizm. Nie bez znaczenia dla tego procesu jest także fakt, że sama Turcja coraz bardziej poluznia stosunki z Unią Europejską i RFN³ i orientuje swoją politykę zagraniczną na Bliski Wschód.

3. Napięcia społeczne

Intensywny napływ imigrantów oraz decyzja kanclerz Angeli Merkel o otwarciu niemieckiej granicy spowodowała rosnące napięcia społeczne w Niemczech. Ponad 130 tys. osób, które zarejestrowało się i złożyło wnioski o azyl nigdy nie dotarło do ośrodka dla uchodźców, a urzędnicy przyznali, że nie wiedzą co się z nimi dzieje. Dodatkowo w Niemczech przebywa ok. 400 tys. osób, które jeszcze nie złożyły wniosku o azyl, a ich tożsamość nie jest znana niemieckiej władzy [Deutsche Welle 2016a]. Coraz bardziej widoczne stają się także problemy z organizacją i koordynacją całego przedsięwzięcia. W kolejce na rozpatrzenie wniosku o azyl czeka obecnie ponad 430 tys. osób (dwukrotnie więcej niż w roku poprzednim) [BAMF 2016c: 7], pomimo tego, iż zwiększono liczbę pracowników urzędu z ok. 2,3 tys. do ponad 6 tys.

³ W tym kontekście należy zwrócić uwagę także na fakt coraz mocniej ujawniających się konfliktów politycznych pomiędzy Ankarą i Berlinem. Stanowcza postawa niemieckiego rządu w sprawie konieczności spełnienia warunków dotyczących zniesienia wiz dla tureckich obywateli, jak i ostatnia rezolucja Bundestagu nazywająca ludobójstwem rzeź Ormian w 1915 r. [Matzke 2016] jest przykładem rosnących napięć w relacjach obu stron.

Początkowa otwarta postawa Niemców wobec uchodźców szybko uległa zmianom. Brak wiedzy, chaos informacyjny, wyraźne problemy organizacyjne oraz coraz częstsze doniesienia o przestępstwach dokonywanych przez imigrantów powodują coraz bardziej niechętnie uchodźcom i imigrantom postawy. Swoistym przełomem były sylwestrowe wydarzenia w 2015 r. w Kolonii, w trakcie których doszło do przemycy seksualnej ze strony migrantów. Brak odpowiedniej reakcji ze strony policji, a następnie próba tuszowania całego zajścia wywołało duże poruszenie w niemieckim społeczeństwie [Huggler 2016]. Tego typu postawa ze strony niemieckich władz staje się katalizatorem dla rosnących w siłę ruchów populistycznych czy wprost neonazistowskich. Tylko w pierwszym kwartale b.r. w Niemczech doszło do 347 ataków na ośrodki dla uchodźców, w tym 37 podpaleń. Wzrost liczby przestępstw tego typu jest znaczący, ponieważ w 2014 r. było ich w sumie 199, a w 2013 r. „jedynie” 69 [Reuters 2016a]. Przykładowo w lutym b.r., przy aprobacie lokalnej społeczności, spalony został ośrodek dla uchodźców w Bautzen we wschodniej Saksonii [The Guardian 2016a], a kilka dni wcześniej agresywny tłum zablokował możliwość wjazdu uchodźców do miasta Clausnitz [The Guardian 2016b].

Przejawem nasilającej się niechęci wobec polityki migracyjnej rządu jest rosnące poparcie dla prawicowej partii *Alternatywa dla Niemiec* (niem. *Alternative für Deutschland*, AfD) otwarcie antyimigracyjnej i antyislamskiej. Jeszcze w sierpniu 2015 r. poparcie dla AfD oscylowało na poziomie ok. 5%, natomiast w maju 2016 r. było to już 15% [ARD-DeutschlandTREND 2016: 28]. Coraz bardziej widoczny staje się kontrast pomiędzy nastrojami z początku września 2015 r., kiedy na zjeździe CDU w kontekście przyjmowania imigrantów kanclerz Merkel entuzjastycznie zapewniała „damy radę”, a obecną sytuacją kiedy coraz częściej podnosi się kwestię zamknięcia niemieckiej granicy [Kern 2016], a kanclerz zmuszona jest uspokajać szeregi własnej partii [Wagstyl 2016; Nasr 2016].

Nastroje w Niemczech są także pochodną stanu bezpieczeństwa państwa. W kwietniu 2016 r. Hans-Georg Maafßen, szef Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji przyznał, że „sytuacja jest bardzo poważna”, a zagrożenie ze strony *Daesz* (czyli Państwa Islamskiego – PI) zostało błędnie ocenione, ponieważ wbrew pierwotnym założeniom kontrwywiadu islamscy terroryści dostali się do RFN wraz z uchodźcami [Deutsche Welle 2016b], a samo PI prowadzi szkolenia dotyczące tego, jak nie budząc podejrzeń terroryści mają pomyślnie przejść w RFN przez procedury azylowe [Deutsche Welle 2016c]. Również eksperci Europolu przyznają, że PI zainteresowane jest tym, by pogłębiać kryzys migracyjny, by polaryzować unijnych obywateli i nastawiać ich przeciwko uchodźcom [Deutsche Welle 2016d].

Zwiększa się także liczba fundamentalistów islamskich. W 2013 r. liczbę osób związanych z ruchem salafickim w Niemczech szacowano na 5 tys., w 2014 na 7 tys. [BMI 2015: 20], a we wrześniu 2016 r. na ponad 9,2 tys. [Deutsche Welle 2016e; BMI 2016b: 19]. W listopadzie b.r. przyznano, że w wyniku działań kontrwywiadu wojskowego w Bundeswerze zatrzymano 20 żołnierzy wspierających islamistów, a podejrzenia te dotyczą kolejnych 60 osób [Deutsche Welle 2016f]. W tym samym czasie pod zarzutem wspierania islamskich terrorystów zatrzymano pracownika niemieckiego kontrwywiadu (Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji). Do jego obowiązków należało inwigilowanie środowisk islamistycznych w RFN [Financial Times 2016].

Sytuację zaostrzyła także seria ataków terrorystycznych przeprowadzonych w RFN w lipcu 2016 r. 17-letni uchodźca z Afganistanu krzycząc *Allah Akbar* ciężko ranił nożem pięć osób [Reuters 2016b]. Zaledwie kilka dni później w Monachium Niemiec pochodzenia irańskiego zastrzelił 9 osób [CNN 2016], natomiast w Ansbach uchodźca z Syrii wysadził się raniąc 15 osób [BBC 2016]. Choć okoliczności i motywy tych zamachów nie są do końca jasne, to niewątpliwie w społecznym odbiorze rzucają cień na kwestię integracji imigrantów z niemieckim społeczeństwem.

Niewątpliwie sytuacje związane ze słabością państwa w tak istotnej kwestii jak bezpieczeństwo obywateli zwiększają sceptycyzm wobec przyjętej polityki imigracyjnej.

Wzrost islamskiego radykalizmu związany jest m.in. ze wzrastającą przemocą ze strony ruchów skrajnie prawicowych – i odwrotnie: zachodzi tu sprzężenie zwrotne dodatnie [BKA 2016]. Do 2014 r. obserwowano spadek liczby osób związanych ze skrajną prawicą, jednak od 2015 r. ich liczba ponownie zaczęła wzrastać i obecnie szacuje się ją na ok. 22,6 tys. z czego ok. 11,8 tys. osób uważa się za gotowych do użycia przemocy [BMI 2016b: 8]. Wydaje się, że w Niemczech obserwować można proces coraz silniejszej polaryzacji społecznej [Janicka 2016].

4. Wnioski

Niemiecka świadomość narodowa wyrosła na etnokulturowych fundamentach. „Spóźniony naród” od początku swojej historii miał „problem z cudzoziemcami”, jako tymi, którzy nie pasują do Niemców, nigdy się z nimi nie zintegrują. Hermetycznego zamknięcia niemieckiego narodu nie zmieniła katastrofa II wojny światowej, która co prawda pozwoliła na odrzucenie rasistowskich koncepcji, ale przez długi czas nie zmusiła do wypracowania nowych rozwiązań, czego symptomatycznym przykładem jest powrót do rozwiązań prawnych i koncepcji obywatelstwa jeszcze sprzed I wojny światowej. Nie zmieniło tego także otwarcie się RFN na gasterbeiterów z Turcji, którzy

mogli przybyć do Niemiec i tam mieszkać. Przyjęte wobec imigrantów rozwiązania opierały się na antropologii, której istotę najlepiej oddają słowa Maxa Frischa *chcieliśmy siły roboczej, a przyjechali ludzie* [Chin 2007: 57]. Osoba ludzka została zredukowana do siły roboczej, a jej praca do towaru, który podlega takim samym prawom jak każdy inny towar na wolnym rynku. Obie strony chciały utrzymać własną, rodzimą kulturę, a jednocześnie unikały nawiązania bliższych relacji. Tureccy imigranci przyjęli strategię separacji, natomiast państwo niemieckie strategię segregacji [Berry 2011: 615–631]. Dopiero reforma obywatelstwa z 1999 r. umożliwiła proces zmian w tej kwestii.

W tym kontekście należy spojrzeć na decyzję Angeli Merkel dotyczącą otwarcia granic dla uchodźców i politykę „damy radę”. Powyższa analiza nie pozwala uznać decyzji kanclerz Merkel za naturalny etap rozwoju koncepcji niemieckiego obywatelstwa. Co więcej, rosnące napięcia społeczne mogą nie tylko wyhamować, ale i odwrócić zmiany zapoczątkowane reformą obywatelstwa. Paradoksalnie, Niemcy zamiast stać się – jak chciała tego kanclerz Merkel – bardziej otwarte i bardziej wielokulturowe, w wyniku rosnących wyzwań mogą ulec pokusie powrotu do starych, ale znanych i funkcjonalnych rozwiązań opartych na modelu etnokulturowym.

Kryzys migracyjny coraz silniej wpływa na politykę w Europie stając się paliwem dla ruchów i partii negujących dotychczasowy porządek polityczny, także dla tych, które nie ukrywają swoich wprost ksenofobicznych haseł i idei. Wygląda na to, że Angela Merkel pod hasłami otwartości i wielokulturowości otworzyła granice nie tylko dla uchodźców i imigrantów, ale także dla ksenofobii, od której UE i Niemcy – jak się wydawało – zdołała się uwolnić. Tym samym Europa znalazła się w niebezpiecznej sytuacji, gdzie z jednej strony w siłę rosną ruchy ksenofobiczne, a z drugiej radykalny islam. Każda z tych formacji legitymizuje swoje istnienie i metody działania istnieniem drugiej strony, próbując doprowadzić do polaryzacji społeczeństwa i stworzenia takiej sytuacji, która niejako wymusi na obywatelach opowiedzenie się po którejś z dwóch opcji. Paradoksalnie decyzja kanclerz Niemiec znacznie zwiększyła ryzyko wystąpienia takiego scenariusza.

Mariusz Sulkowski – politolog, dr, adiunkt Katedry Teorii Polityki i Myśli Politycznej Instytutu Politologii UKSW w Warszawie. Zainteresowania badawcze: islam w Europie, tożsamość europejska, wielokulturowość, relacje religii i polityki, myśl Erica Voegelina, totalitaryzm. Autor monografii *Pół wieku diaspory tureckiej w Niemczech* (Warszawa 2012).

Bibliografia

- ARD-DeutschlandTREND, Mai 2016. *Eine Studie im Auftrag der tageshemen* (2016), 28, <https://www.tageschau.de/inland/deutschlandtrend-551.pdf>.
- Ausländergesetz, AuslG, 9.07.1990 r., wyciąg z ustawy w j. angielskim, zob. <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/AuslG.htm>.
- Bade K. J. (2003), *Migration in European History*, Blackwell Publishing, Oxford, s. 243.
- BAMF (2009) (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge), *Muslim Life in Germany. A study conducted on behalf of the German Conference on Islam*, Nürnberg, s. 12.
- BAMF (2016a) (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge), *Bericht zur Integrationskursgeschäftsstatistik für das Jahr 2015*, 2, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Statistik/Integration/2015-integrationskursgeschaeftsstatistik-gesamt_bund.pdf?__blob=publicationFile.
- BAMF (2016b) (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge), *Das Bundesamt in Zahlen 2015. Asyl*, Nürnberg, s. 10.
- BAMF (2016c) (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge), *Asylgeschäftsstatistik für den Monat April 2016*, 7 http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Statistik/Asyl/201604-statistik-anlage-asyl-geschaeftsbericht.pdf?__blob=publicationFile.
- BAMF (2016d) (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge), *Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung (Migrationsbericht 2014)*, s. 220, 225.
- BBC (2016), *Ansbach explosion: Syrian asylum seeker blows himself up in Germany*, BBC, 25.07.2016 r., <http://www.bbc.com/news/world-europe-36880758>, dostęp 3.12.2016 r.
- Bergner P. (2009/2010), *Refleksje o dzisiejszej socjologii religii*, Teologia Polityczna 5/2009–2010, s. 91.
- Berry J. W. (2011), *A Psychology of Immigration*, Journal of Social Issues, nr 3(57)/2011, s. 615–631.
- BKA (2016) (Bundeskriminalamt), *Kriminalität im Kontext von Zuwanderung – Allgemeinkriminalität und Politisch motivierte Kriminalität*, 8.02.2016, http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Kurzmeldungen/lageuebersicht-kriminalitaet-kontext-zuwanderung.pdf?__blob=publicationFile.
- BMI (2001) (Bundesministerium des Innern), *Structuring Immigration, Fostering Integration*, Report by the Independent Commission on Migration to Germany, German Federal Ministry of the Interior, Berlin, 11 http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/Broschueren/Structuring_Immigration_-_Fostering_Id_14625_en.pdf?__blob=publicationFile
- BMI (2011) (Bundesministerium des Innern), *Migration and Integration. Residence law and policy on migration and integration in Germany*, Berlin, s. 70.
- BMI (2015) (Bundesministerium des Innern), *2014 Annual Report on the Protection of the Constitution Facts and Trends*, Berlin, s. 20.
- BMI (2016a) (Bundesministerium des Innern), *2015: Mehr Asylanträge in Deutschland als jemals zuvor*, http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2016/01/asylantraege-dezember-2015.html?sessionId=EB9772D71ECF4BC1CFD96001997C9888.2_cid373.
- BMI (2016b), *2015 Annual Report on the Protection of the Constitution. Facts and Trends*, Federal Ministry of the Interior, Berlin 2016, s. 19, http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/Broschueren/2016/vsb-kurzfassung-engl-2015.pdf?sessionId=2692B0CC6E060E2C49132ABF72543504.2_cid364?__blob=publicationFile, dostęp: 2.12.2016 r.
- Caldwell P. C. (2008), *The Citizen and the Republic in Germany, 1918–1935*, w: Eley G., Palmowski J., *Citizenship and national identity in twentieth-century Germany*, Stanford University Press, Stanford.
- Castles S. (1985), *The Guests Who Stayed – The Debate on 'Foreigners Policy' in the German Federal Republic*, International Migration Review, nr 3(19), *Special Issue: Civil Rights and The Sociopolitical Participation of Migrants*.

- Chin R. (2007), *The guest worker question in postwar Germany*, Cambridge University Press, New York, s. 57.
- CNN (2016), *Munich shooting: 9 victims, gunman dead, police say*, CNN, 23.07.2016 r., <http://edition.cnn.com/2016/07/22/europe/germany-munich-shooting>, dostęp 3.12.2016 r.
- Deutsche Welle (2016a), *Report: thousands of refugees 'disappear' after registering in Germany*, 25.02.2016, <http://www.dw.com/en/report-thousands-of-refugees-disappear-after-registering-in-germany/a-19076196>.
- Deutsche Welle (2016b), *German intelligence head admits 'misjudgment' on 'Islamic State' strategy*, 10.04.2016, <http://www.dw.com/en/german-intelligence-head-admits-misjudgment-on-islamic-state-strategy/a-19176809>.
- Deutsche Welle (2016c), *PI szkoli swoich bojowników na azylantów*, 14.11.2016 r., <http://www.dw.com/pl/pi-szkoli-swoich-bojownik%C3%B3w-na-azylant%C3%B3w/a-36388521>, dostęp 2.12.2016 r.
- Deutsche Welle (2016d), *Europol ostrzega przed nowymi zamachami IS. „Nowa taktyka”*, 02.12.2016 r., <http://www.dw.com/pl/europol-ostrzega-przed-nowymi-zamachami-is-nowa-taktyka/a-36613963>, dostęp: 2.12.2016 r.
- Deutsche Welle (2016e), *German intelligence agency says terror perpetrators are 'controlled from afar'*, 14.09.2016 r. <http://www.dw.com/en/german-intelligence-agency-says-terror-perpetrators-are-controlled-from-afar/a-19550615>, dostęp 2.12.2016 r.
- Deutsche Welle (2016f), *Report: German military intelligence finds 20 Islamists in Bundeswehr*, 5.11.2016 r., <http://www.dw.com/en/report-german-military-intelligence-finds-20-islamists-in-bundeswehr/a-36277089>, dostęp 2.12.2016 r.
- Faist Th., Triadafilopoulos T. (2006), *Beyond Nationhood: Citizenship Politics in Germany since Unification*, Controversies in global politics & societies, Occasional Paper nr 1, University of Toronto, Toronto, s. 14.
- Faist Th. (1994), *How to define a Foreigner? The symbolic politics of immigration in German partisan discourse, 1978–1992*, West European Politics, nr 2(17)/1994, s. 51.
- Financial Times (2016), *Islamist mole found in German intelligence agency*, 30.11.2016 r., <https://www.ft.com/content/933979c8-b6e3-11e6-961e-a1acd97f622d>, dostęp 2.12.2016 r.
- Geddes A. (2003), *The politics of migration and immigration in Europe*, SAGE, London, s. 95.
- Gosewinkel D. (2002), *Citizenship and Naturalization Politics in Germany in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, [w:] Lévy Daniel, Weiss Yfaat, *Challenging ethnic citizenship. German and Israeli perspectives on immigration*, Berghahn Books, New York.
- Granberg D., Holmberg S., (2009), *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*, Cambridge University Press.
- Habermas J. (1988), *A kind of settlement of damages (Apologetic Tendencies)*, New German Critique 44/1988, (tłumaczenie cytatu własne z j. ang.).
- Habermas J. (1993), *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Wydawnictwo IFIS PAN, Warszawa.
- Halil E. (2006), *Why Turks turned their faces to the West?*, Celal Bayar University, Manisa, s. 196.
- Hansen R., Weil P. (2002), *Dual nationality, social rights and federal citizenship in the U.S. and Europe: the reinvention of citizenship*, Berghahn Books, s. 130.
- Howard M. M. (2008), *The Causes and Consequences of Germany's New Citizenship Law*, German Politics, nr 1(17).
- http://iomgmdac.org/wp-content/uploads/2016/01/Data_Briefing_Migration_asylum_and_refugees_in_Germany.pdf.
- Huggler J. (2016), *German minister 'told police to remove the word rape from Cologne sex assault report'*, The Telegraph, 7.04.2016 r., <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/04/07/german-minister-told-police-to-remove-the-word-rape-from-cologne>.

- İcduygu A. (2012), *50 Years After the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey*, Perceptions, Summer 2012, Volume XVII, Number 2, 14 (http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/05/ahmet_icduygu.pdf).
- IOM (2016) (International Organization for Migration), *Migration, asylum and refugees in Germany: Understanding the data*, Global Migration Data Analysis Centre, http://iomgmdac.org/wp-content/uploads/2016/01/Data_Briefing_Migration_asylum_and_refugees_in_Germany.pdf.
- Janicka I., *Nastroje prawicowo-ekstremistyczne społeczeństwa niemieckiego*, „Przegląd Politologiczny” 3/2016, s. 145–157.
- Kern V. (2016), *Could Germany, like Austria, close borders to refugees?*, Deutsche Welle, 20.02.2016 r., <http://www.dw.com/en/could-germany-like-austria-close-borders-to-refugees/a-19063132>.
- Klusmeyer D. B., Papademetriou D.G. (2009), *Immigration policy in the Federal Republic of Germany: negotiating membership and remaking the nation*, Berghahn Books, New York 2009, XII.
- Knight B. (2015), *Intelligence agency revises up number of Salafists in Germany*, Deutsche Welle, 5.12.2015, <http://www.dw.com/en/intelligence-agency-revises-up-number-of-salafists-in-germany/a-18896062>.
- Kohn H. (2005), *The idea of nationalism: a study in its origins and background*, Transaction Publishers, New Brunswick.
- Koopmans R. (1999), *Germany and Its Immigrants: An Ambivalent Relationship*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, nr 4(25)/1999, s. 630.
- Lewis B. (1994), *Why Turkey is the only Muslim Democracy*, „Middle East Quarterly”, nr 1(1)/1994, s. 41–49.
- Matzke M. (2016), *Bundestag o rzezi Ormian: to było ludobójstwo. Turcja odwołuje ambasadora*, Deutsche Welle, 2.06.2016, <http://www.dw.com/pl/bundestag-o-rzezi-ormian-to-by%C5%82o-ludob%C3%B3jstwo-turcja-odwo%C5%82uje-ambasadora/a-19300097>.
- Nasr J. (2016), *Merkel urges patience on refugees ahead of crucial state elections*, Reuters, 13.02.2016 r., <http://www.reuters.com/article/us-germany-election-merkel-idUSKCN0VM0MY>.
- Nathans E. (2004), *The politics of citizenship in Germany: ethnicity, utility and nationalism*, Berg Publishers, Oxford, s. 250.
- PEW Research Center (2016), *5 facts about the Muslim population in Europe*, 19.06.2016, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/19/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe> (dostęp 19.11.2016 r.)
- Reuters (2016a), *Germany records 300 attacks on asylum shelters so far this year*, 5.04.2016 r., <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-germany-attacks-idUSKCN0X21KE>.
- Reuters (2016b), *German train ax attack puts Merkel migrant policy back in spotlight*, 19.07.2016, <http://www.reuters.com/article/us-europe-attacks-germany-idUSKCN0ZY2LA> (dostęp 3.12.2016 r.)
- Schuman R. (2009), *Dla Europy*, Znak, Kraków.
- Senders S. (1996), *Laws of Belonging: Legal Dimensions of National Inclusion in Germany*, New German Critique, nr 67/1996, s. 156.
- Statistisches Bundesamt (2011), *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Einbürgerungen 2010*, Wiesbaden, s. 18–23.
- Statistisches Bundesamt (2015a), *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Bevölkerung mit Migrationshintergrund – Ergebnisse des Mikrozensus*, Wiesbaden, s. 38 https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/Migrationshintergrund2010220147004.pdf?__blob=publicationFile.
- Statistisches Bundesamt (2015b), *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Einbürgerungen 2014*, Wiesbaden, s. 31–34.
- Statistisches Bundesamt (2016), *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Ausländische Bevölkerung Ergebnisse des Ausländerzentralregisters*, Wiesbaden, s. 37 <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/>

- Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung2010200157004.pdf?__blob=publicationFile.
- Statistisches Bundesamt (2016a), *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Bevölkerung mit Migrationshintergrund – Ergebnisse des Mikrozensus 2015*, Fachserie 1 Reihe 2.2, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden 2016, s. 7, https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/Migrationshintergrund2010220157004.pdf?__blob=publicationFile.
- The Guardian (2016a), *Crowd cheer fire at hotel being converted into refugee shelter in Saxony*, 21.02.2016 r., <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/21/crowd-cheers-fire-hotel-refugee-shelter-saxony-germany>.
- The Guardian (2016b), *Mob chanting at bus of refugees in Germany shames politicians*, 19.02.2016 r., <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/19/mob-chanting-bus-refugees-germany-politicians>.
- TVN24.pl (2016), *Sondaż: Niemcy nie chcą więcej uchodźców*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/niemcy-za-natychmiastowym-wstrzymaniem-przyjmowania-uchodzcw-sondaz,691202.html>, 11.11.2016 r., (dostęp 19.11.2016 r.).
- Ustawa o ochronie krwi niemieckiej i honoru niemieckiego* (1935), <http://www.holocaustresearchproject.org/holoprelude/pbgh.html>, wersja ang. (dostęp 2.12.2016 r.).
- Wagstyl S. (2016), *Germans losing patience with Angela Merkel's migrant policy*, Financial Times, 25.01.2016 r., <https://next.ft.com/content/ad145c96-c10c-11e5-9fdb-87b8d15baec2>.